

Trudno także zgodzić się ze stwierdzeniem Jastrzębskiego, jakoby A. Szeptycki błogosławił Organizację Ukraińskich Nacjonalistów (s. 40).

Metropolita publicznie występował przeciwko terrorowi, zwłaszcza w jego krwawej formie, a szczególnie, gdy uderzał w działaczy ruchu narodowego²⁰. 25 VII 1934 r.²¹ przez członka OUN, Michała Cara, został zamordowany dyrektor ukraińskiego gimnazjum i dyrektor Archidiecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej Iwan Babij²². Zabójstwo tego zasłużonego działacza było poważnym błędem politycznym²³ Szeptycki zwrócił się do przywódców OUN w bardzo ostrych słowach. Stwierdził, że jeśli będą mordować wszystkich sprzeciwiających się ich działalności, to będą musieli zabić wszystkich nauczycieli i profesorów²⁴.

Autor zarzucił Szeptyckiemu brak stanowczej reakcji na morderstwa, jakich UPA dopuszczało się na Polakach i Żydach (s. 40). Stanowisko metropolity wobec dramatycznych wydarzeń polsko-ukraińskich było czasami niezrozumiałe. Gdy Ukraińcy zaczęli pod koniec 1942 r. zabijać Polaków, polskie władze konspiracyjne zwróciły się do Szeptyckiego z prośbą, by powstrzymał falę ludobójstwa. Metropolita nie wydał jednak żadnego listu pasterskiego piętnującego takie postępowanie²⁵. Nie można mu jednak zarzucić popierania zabijania Polaków. Wydał wiele listów, w których bardzo ostro potępiał mordowanie ludzi²⁶.

Ks. Adam Kubasik

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 1, s. 289–293

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ. ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ 1899–1944, т. II: ЦЕРКВА І СУСПІЛНЕ ПИТАННЯ, ч. II: ЛИСТУВАННЯ, ред. А. Кравчук, Львів, „Misjonarz” 1999, 1088 s.

W 1999 r. we Lwowie, nakładem wydawnictwa OO. Bazylianów „Misjonarz”, ukazał się zbiór korespondencji metropolity Andrzeja Szeptyckiego z ludźmi Cerkwi i polityki, zatytułowany *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність...*²⁷ Oprócz listów zawarte w nim są także różnego rodzaju przemówie-

²⁰ R. T o r z e c k i, *Kwestia ukraińska w Polsce...*, s. 238, 388.

²¹ A. C h o j n o w s k i, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979, s. 202.

²² *Przemówienie J. E. bpa Buczki nad grobem Iwana Babija*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1934, 3, nr 31, s. 3–4.

²³ T. O l s z a ń s k i, *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa [b.r.], s. 150–151.

²⁴ *З нагоди вбивства бл. П. Директора І. Бабія, 1934 р.*, [w:] *Митрополит Андрей Шептицький, Твори-Опера (морально-пасторальні)*, Рим 1983, s. 30.

²⁵ A. K o r m a n, *Piąte przykazanie Boskie: Nie zabijaj. Nieukarane ludobójstwo dokonane przez ukraińskich szowinistów w latach 1939–1945*, Londyn 1990, s. 17.

²⁶ *Nie zabijaj*, 21 XI 1942 r., „Znak” 1988, 40, nr 9(400), s. 68–74; *List pasterski do duchowieństwa i wiernych*, 10 VIII 1943 r.; tamże, s. 74–78; *Про милосердя. Послання до духовенства і вірних, червень 1942*, [w:] *Письма-послання митрополита Андрея Шептицького з часів німецької окупації*, ч. 2, изд. М. Гринчишин, Yorkton, Sask 1969, s. 165–182.

²⁷ *Metropolita Andrzej Szeptycki: Życie i działalność...*

nia arcybiskupa Lwowa. Do metropolity ludzie zwracali się z różnymi życiowymi pytaniami i trudnościami. Szukano jego porad i wskazówek, przede wszystkim jednak oczekiwano od niego duchowego i moralnego wsparcia. W ważnych sprawach metropolita zwracał się do całego narodu.

Omawiany zbiór korespondencji podzielony został na pięć rozdziałów. Pierwszy dotyczy społecznych problemów w kontekście austriackim w latach 1899–1914. Drugi rozdział zawiera listy, które wyjaśniają nowe zadania podczas i po wojnie (1914–1923). Trzeci rozdział przedstawia dążenia do sprawiedliwości w międzywojennej Polsce (1923–1939). Czwarty rozdział to obrona wiary wbrew radzieckiemu ateizmowi. Ostatni rozdział dotyczy takich problemów, jak świętość życia oraz opór stawiany niemieckiej okupacyjnej władzy.

Listy Szeptyckiego zawierają niezwykle bogactwo wiedzy społecznej, politycznej i historycznej. Na szczególną uwagę zasługuje *Лист митр. Андрея Шептицького про християнський патріотизм* z 11 V 1908 r. (s. 581–582). Nie wymienionej z imienia kobiecie wyjaśnia problem patriotyzmu. Píše, że jedynym jego pragnieniem było zawsze służyć Bogu i bliźniemu. Nigdy nie uczynił niczego, co nie wynikałoby z tych motywów. Jego narodowe postępowanie było zawsze konsekwencją chrześcijańskich zasad, jakie wyznawali jego przodkowie. Wyznaje, że kochając Polskę i Polaków, od dzieciństwa bardziej kochał Ruś i Rusinów; w imię tego patriotyzmu i zasady, która Polskę, Ruś, Litwę – Litwinów, Rusinów i Polaków – uważała od długich stuleci za trzy bratnie i równe narody. Tłumaczył jednocześnie, że wszelka nienawiść, a w szczególności niesprawiedliwość względem braci, jest odstępstwem nie tylko od tradycji, ale od wszelkiego chrześcijańskiego patriotyzmu.

Głównym problemem, z jakim borykali się Polacy i Ukraińcy żyjący w monarchii habsburskiej, była kwestia reformy wyborczej²⁸. W 1908 r. opracowano projekt porozumienia między Kołem Polskim a Klubem Ukraińskim. Porozumienie to jednak nie doszło do skutku, gdyż 12 IV 1908 r. członek UPSD, student Mirosław Siczyński, zastrzelił namiestnika Andrzeja Potockiego²⁹. Wówczas to metropolita w katedrze św. Jura zabrał głos w tej sprawie. Z oburzeniem wołał, że publiczna zbrodnia musi być publicznie potępiona. Musi wywołać wśród chrześcijan stanowczy i energiczny protest przeciwko znieważeniu Boskich przykazań. Zbrodnia popełniona w imię patriotyzmu jest zbrodnią nie tylko przeciw Bogu, ale i przeciw ojczyźnie. (*Звернення митр. Андрея Шептицького до народу з приводу вбивства ц.-к. Намісника А. Потоцького* – s. 582–584).

Poważnym problemem powodującym nieporozumienia między Polakami a Rusinami była sprawa uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie³⁰. Głos w tej sprawie zabrał także metropolita Szeptycki. Gdy 28 VI 1910 r. w austriackiej Izbie Panów toczyła się debata nad budżetem, zwrócił on uwagę parlamentarzystów na potrzeby kulturalne Rusinów. Za najważniejszą kwestię uznał utworzenie samodzielnego uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie. (*Промова митр. Андрея Шептицького в австрійській Палаті Панів про потребу українського університету у Львові* – s. 587–591).

²⁸ W. S e r c z y k, *Historia Ukrainy*, Wrocław 1990, s. 318.

²⁹ Tamże.

³⁰ W. B i h l, *Sheptyts'kyi and the Austrian Government*, [w:] *Morality and Reality. The Life and Times of Andrej Szeptyts'kyi*, ed. P. Magocsi, Edmonton 1989, s. 18.

Ważne miejsce w posłudze metropolity zajmowała formacja duchowieństwa. Uczył, że kapłan całe swoje życie musi poświęcić ludowi, do którego jest posłany. Aby dotrzeć do serca ludzi, powinien mówić ich językiem. Przypominał jednocześnie, że oddalić się od ludu, oznacza skazać go na śmierć. (*Чернетка Промови митр. Андрея Шептицького на могилі о. Маркіяна Шашкевича про обов'язки й завдання духовенства* 5 XI 1911 r. – s. 595–599).

W kwestii organizacji kościelnej należało – według Szeptyckiego – oddzielić ukraińską Cerkiew od rosyjskiej. Ukraińska Cerkiew powinna być uniezależniona od władzy Petersburskiego Synodu. Modlitwy za cara powinny być zabronione, a w ich miejsce należało ustanowić modlitwy za cesarza austriackiego. Powinno się także skreślić z kalendarza moskiewskie święta. Biskupi sprzeciwiający się byłiby usunięci i zastąpieni przez sympatyków Ukrainy i Austrii. On sam stałby na czele Cerkwi jako metropolita Halicza i całej Ukrainy. (*Меморандум митр. Андрея Шептицького до Австрійського уряду про майбутній устрій Української держави* – s. 609–612).

Na początku sierpnia 1914 r. zawiązał się we Lwowie Związek Wyzwolenia Ukrainy, jako bezpartyjna reprezentacja rosyjskich Ukraińców. Związek ten chciał, aby przez rozbicie Rosji powstało ukraińskie państwo. Głównymi przywódcami tego związku byli: Dmytro Doncow, Andrij Żuk, Wołodymyr Doroszenko i Mykoła Zalizniak. Program ten owi działacze chcieli zrealizować z pomocą Austrii³¹. Nie doszło jednak do realizacji żadnego z punktów memorandum, gdyż to wojska rosyjskie znalazły się w Galicji, a nie austriackie na Ukrainie³². W niedzielę, po przybyciu rosyjskich wojsk, Szeptycki wygłosił we Lwowie kazanie, w którym przypomniał swoim wiernym, że są dziećmi św. katolickiej Cerkwi, z którą są złączeni i z której czerpią swoje szczęście. Wezwał ich także do wierności Cerkwi greckokatolickiej, choćby za cenę życia. (*Проповід митр. Андрея Шептицького виголошена перед вірними в Церкві Успена Пресвятої Богородиці після вступлення російських військ до Львова* 9 IX 1914 r. – s. 626–627). Kazanie to stało się podstawą jego aresztowania³³.

W omawianym zbiorze zawarte jest przemówienie, jakie Szeptycki wygłosił 28 II 1918 r. w Izbie Panów. W przemówieniu tym metropolita entuzjastycznie odniósł się do układu brzeskiego. Wskazał na historyczne więzi łączące ukraińską Republikę Ludową, do której została włączona Chełmszczyzna, z Galicją i Wołyniem. Stwierdził, że wszyscy Ukraińcy uważają Chełmszczyznę za dawne ukraińskie terytorium, które jest nie tylko ściśle powiązane z Ukrainą, ale i było na przestrzeni stuleci złączone z ukraińskim państwem. Wskazał na czasy kijowskiego i halicko-kijowskiego księstwa. Podkreślił, że najpiękniejsze kulturowe i historyczne tradycje Ukrainy związane są z Chełmszczyzną. Przypominał jej bohaterską postawę w obronie wiary. Stwierdził, że Austria słusznie postąpiła, podpisując umowę z Ukrainą. (*Промова митр. Андрея Шептицького в австрійській Палаті Панів про перемир'я у Бересті Литовському* – s. 675–680).

W wyniku napaści Niemiec hitlerowskich i ZSRR na Polskę Małopolska Wschodnia, a także wszystkie ukraińskie ziemie znalazły się pod radziecką oku-

³¹ К. Левйцкій, *Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918*, ч. 1, Львів 1929, s. 33–36.

³² В. Нейденко, *Політична діяльність метрополіти Сzeptyцького*, „Zeszyty Historyczne” 1985, z. 72, s. 107.

³³ К. Левйцкій, *Історія...*, s.

pacją. Okupacja ta trwała aż do 1941 r., kiedy to Niemcy hitlerowskie uderzyły na ZSRR. Jesienią 1941 r. prawie cała Ukraina znalazła się w rękach Niemiec³⁴.

Okres okupacji bolszewickiej był dla Cerkwi czasem strasznych prześladowań. W liście z 26 XII 1939 r. Szeptycki poinformował kard. Tisseranta o tym, co działo się pod okupacją sowiecką. O istnieniu parafii decydowały komitety. Jednak dzięki postawie ludzi kapłani mogli pracować. Część kapłanów z braku środków do życia odeszła do rejonów okupowanych przez Niemców. Nawet najlepsi kapłani ze strachu przed bolszewikami tracili ducha. Metropolita prosił kardynała, by wstawił się u papieża, aby mu pozwolił umrzeć za naród. (*Лист до Тиссерана* 26 XII 1939 r. – s. 891–896).

W związku ze zmuszaniem dzieci do wstępowania do pionierów napisał protest do Zarczenki, odpowiedzialnego za sprawy oświaty we Lwowie i województwie. Protestował przeciwko łamaniu sumień tych dzieci. Karano dzieci, które chciały się pomodlić przed samą nauką. Pisał, że taki sposób postępowania w oczach społeczeństwa obniża autorytet konstytucji. Protestował przeciwko mianowaniu na stanowiska dyrektorów i nauczycieli szkół ludzi wrogo nastawionych do chrześcijańskiej religii. Było to niezgodne z tradycją ukraińskiego narodu. Mogło to również doprowadzić do braku zaufania do władz oświatowych, a tym samym, zaszkodzić radzieckiemu ustrojowi w szerokich masach społecznych. (*Промемто проти насильства над совістю дітей*, 1940 r. – s. 900–902). Gdy nie przyniosło to skutku, napisał list do Stalina. Skarżył się na propagandę bezbożnictwa w szkołach. (*Лист до Сталіна* z kwietnia 1940 r. – s. 903). Skarżył się Chruszczowowi, że w szpitalach odmawia się chorym ostatniej posługi. Chory, któremu odmawia się przystępowania do sakramentów, trudniej znosi dolegliwości choroby. (*Лист до Хрущова* 16 X 1940 r. – s. 913–914).

W dramatycznym liście z 5 III 1941 r. skarżył się Chruszczowowi, że ze wszystkich stron dochodzą do niego krzyki nieszczęśliwych ludzi, którzy zostali bez sądu przesiedleni i skazani na ciężkie roboty w różnych stronach, gdzie grozi im śmierć. Błagają o pomoc, opowiadają o swojej biedzie, pozbawieni są ciepłej odzieży i pożywienia. Zwracając uwagę na niehumanitarne traktowanie ludzi, prosił Chruszczowa, by traktowano ich z godnością. Zwrócił także uwagę, że wielu kapłanów zostało zamkniętych bez stwierdzenia jakiegokolwiek winy. Przypominał, że konstytucja stalinowska zapewnia wolność kultu. (*Лист до Хрущова* – s. 920).

W omawianym zbiorze znajdują się także listy z czasów niemieckiej okupacji.

Wybuch wojny pomiędzy Niemcami a ZSRR Ukraińcy przyjęli z nadzieją na zbudowanie wolnej i niepodległej Ukrainy³⁵. Wkroczenie armii niemieckiej do Lwowa, w dniu 30 VI 1941 r., zostało przyjęte przez Ukraińców z entuzjazmem³⁶. Ludność ukraińska witała Niemców kwiatami³⁷. Również Szeptycki wejście Niemców przyjął entuzjastycznie. Wezwał Ukraińców do okazania wdzięczności Bogu i posłuszeństwa względem nowej władzy, bo jest to konieczne dla osiągnięcia narodowej i państwowej niepodległości. Wierzył, że dzieło rozpo-

³⁴ Tamże, s. 426–427, 432–437.

³⁵ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 2: czerwiec 1941 – kwiecień 1943, red. T. Pełczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 138–139.

³⁶ R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*, Warszawa 1972, s. 231–232.

³⁷ K. Lewin, Referat wygłoszony na Kongresie w Toronto, XI 1984 r. [Brak tytułu, w zbiorach autora], s. 1–7.

częte w imię Boga – tak określał wejście Niemców do Galicji – będzie doprowadzone do końca. Szeptycki nie ustawał w podziękowaniach i okazywaniu wdzięczności dla armii niemieckiej. Wezwał do wytężonej pracy dla Ojczyzny i jedności narodowej. Chciał, by naród ukraiński udowodnił swoją dojrzałość do życia państwowego. Zobowiązał wszystkich duszpasterzy swej metropolii do odprawienia dziękczynnej Mszy św., jako podziękowanie Bogu. Ponadto każdy kapłan miał zaintonować pieśń: „Sto lat życia” dla zwycięskiej armii niemieckiej i narodu ukraińskiego. (*До духовенства й вірних архієпархії* 5 VII 1941 r. – s. 924). W liście z 30 VIII 1941 r. do nuncjusza w Budapeszcie Szeptycki napisał, że Ukraińcy są zobowiązani pomagać armii niemieckiej za wyzwolenie z reżimu bolszewickiego, aby mogła doprowadzić tę wojnę do dobrego końca i raz na zawsze zlikwidować wojujący, ateistyczny komunizm. (*Лист до нунція Ротму* z 30 VIII 1941 r. – s. 939–943).

Wkrótce jednak metropolita przeżył głębokie rozczarowanie; wprawdzie pierwsze miesiące po wejściu Niemców przyniosły pewną ulgę po sowieckiej okupacji, lecz potem – jak napisał w liście do Piusa XII z 29–31 VIII 1942 r. – reżim niemiecki przewyższał swym złem system bolszewicki³⁸.

Ks. Adam Kubasik

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 1, s. 293–295

POLSKO-NIEMIECKI LEKSYKON BIOGRAFICZNY. LUDZIE POLSKIEJ KSIĄŻKI I PRASY W NIEMCZECH (KONIEC XX W.), w opracowaniu Marii Kalczyńskiej, Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu. Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole 2001, 383 s.

Autorka leksykonu, dr Maria Kalczyńska, pracownik naukowy Instytutu Śląskiego w Opolu, jest badaczką literatury polskiej i ludzi działających w Niemczech w drugiej połowie XX w. W polsko-niemieckim leksykonie biograficznym przedstawia te osoby, które swoją twórczością i pracą na różnych płaszczyznach życia kulturalnego i naukowego przyczyniały się do utrzymania i rozpowszechniania słowa i kultury polskiej na terenie Niemiec w drugiej połowie XX w., w okresie, kiedy relacje polsko-niemieckie miały bardzo burzliwe dzieje, zwłaszcza po zakończeniu II wojny światowej, której naród i kultura polska stały się tak wielkimi ofiarami. Polacy żyjący na terenie Niemiec po zakończeniu II wojny światowej oraz w przełomowym okresie lat osiemdziesiątych, kiedy zwiększała się ich liczba na terenie tego kraju, podejmowali dzieło tworzenia słowa polskiego i jego rozszerzenia na różne sposoby.

Polacy często przebywali na terenie Niemiec na przestrzeni dziejów naszego narodu. Przyczyną tego były burzliwe dzieje Polaków. Pierwszą grupę emigrantów stanowili uczestnicy powstania listopadowego w 1831 r. Po jego upadku fala Polaków schroniła się w Niemczech. Ich przybycie do tego kraju przyczyniło

³⁸ A. Szeptycki, *List do Piusa XII*, 29–31 VIII 1942 r., „Znak” 1988, 40, nr 9, s. 64–68.